

AADELISTA ARKKIIN. RUOTSALAISET LAINASANAT CHRISTFRID GANAN-
DERIN SANAKIRJASSA JA NIIDEN MERKITYSTEN MUUTTUMINEN

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
14.01.2021

Saanamaria Itkonen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe	1
1.2. Tutkimusaineisto ja sen rajaus	3
1.3. Aiempi tutkimus	4
2. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄT	7
2.1. Taustateoriat ja käsitteet	7
2.1.1. Vanha kirjasuomi ja filologinen tutkimus	7
2.1.2. Leksikologia	8
2.2. Menetelmät	11
3. ANALYYSI LAINASANOISTA <i>AADELI-ARKKI</i>	13
4. PÄÄTÄNTÖ	24
LÄHTEET	27

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe

Kandidaatintutkielmassani tutkin Christfrid Gananderin sanakirjassa *Nytt Finskt Lexicon* (1786) esiintyviä ruotsalaisia lainasanoja ja niiden merkitysten muuttumista. Olen pilkkonut tutkimusongelmani seuraaviksi tutkimuskysymyksiksi:

- Miten ruotsalaisten lainasanojen merkitys on muuttunut Gananderin sanakirjan ajoista 2020-luvulle tultaessa? Onko sanan merkitys sama kuin aiemmin, muuttunut vai onko sana jäänyt kokonaan pois käytöstä?
- Vastaavatko Gananderin omat merkinnät ruotsalaisten lainasanojen osalta nykypäivän etymologista tietämystä? Kysymys on perusteltu, sillä Gananderin etymologioissa on havaittu puutteita (ks. Häkkinen 1995) ja sanakirja sisältää paljon monitulkintaisia merkintätapoja.
- Minkä tyyppisiä lainasanoja Gananderin ruotsalaiset lainasanat ovat? Ovatko sanat varsinaisia lainoja, käännöslainoja vai merkityslainoja? Määrittelen eri lainasاناتyyppit luvussa 2.1.2.

On syytä olettaa usean hakusanan Gananderin teoksessa olevan alkuperältään ruotsalainen, sillä 1700-luvulla ruotsin kielen vaikutus Suomessa oli suuri. Ajan tavan mukaan myös Ganander kirjoitti paljon ruotsiksi. Kaikki oppineet, Ganander mukaan lukien, osasivat ruotsia ja latinaa, sillä ensimmäinen näistä oli koulun ja hallinnon kieli ja jälkimmäinen tieteen ja koulutuksen kieli. Gananderista ja hänen elämäntyöstään kerron enemmän alaluvussa 1.2.

Sajavaaran (1989: 66) mukaan lainattaessa sanoja kielestä toiseen niiden alkuperäinen merkitys usein muuttuu, supistuu tai laajenee. 1800- ja 1900-luvuilla vallalla olleen purismin myötä lainasanoista yritettiin kuitenkin hankkiutua eroon, ja siitä syystä on mahdollista, että osa hakusanoista on kadonnut kokonaan suomen kielestä. Kielessä säilyneestä sanastosta arvelen suurimman osan merkityksen pysyneen samana ja vain pienen osan merkityksen muuttuneen. Tämä mukailee Kristina Anttilan (2008) pro gradu -työssään saamia tuloksia. Kandidaatintutkielmassani rajaan aineistoni Gananderin sanakirjan alkupäähän, jolloin koko kirjan hakusanoihin suhteutettuna tulokseni voi olla polarisoitunut monella tapaa. Tarkastelen siis vain muutamia kirjassa esiintyviä lainasanoja, eikä

tuloksiani tästä syystä voi yleistää koskemaan koko kirjan lainasanoja. Tutkimukseni tarjoaa silti katsauksen siihen, millaisia merkitysten muutoksia sanoissa on tapahtunut, ja kuinka edustettuina ruotsalaiset lainasanat ovat sanakirjan alkupäässä.

Ganander käyttää sanakirjassaan useita eri merkintätapoja hakusanan alkuperästä eli etymologiasta, eikä näiden merkintöjen tulkinta ole aivan yksiselitteistä. Niiden hakusanojen osalta, jotka voidaan selkeästi osoittaa Gananderin merkinneen etymologialtaan ruotsalaisiksi, vertaan etymologista tietoa pääasiassa Kaisa Häkkisen (2013) Nykysuomen etymologiseen sanakirjaan (NES). Hormia (1961: 99) toteaa väitöskirjassaan Gananderin etymologisen vertailun olevan lähes kritiikittömästi tuotettua ja umpimähkäistä. Nuutisenkin (2000: 348) mukaan Gananderin etymologinen lähdeaineisto on vaatimatonta ja laadultaan arveluttavaa. Aihe vaatisi kuitenkin lisää tutkimusta, eivätkä Hormian tai Nuutisen kommentit välttämättä ole koko totuus (Häkkinen 1995: 170–172, Palola 2009: 240–242). Hypoteesissani oletan kuitenkin Gananderin tietämyksen poikkeavan Häkkisen etymologisesta tietämyksestä.

Vanhan kirjasuomen teos valikoitui aineistokseni Kristina Anttilan (2008) pro gradu -tutkielman mallin mukaan. Tuon ajan teoksista on myös kulunut jo riittävästi aikaa mahdollisten muutoksien huomaamiseen kielessä ja sanojen merkityksissä. Lisäksi ruotsin kielen vaikutus on myöhempää vahvemmin läsnä ensimmäisissä suomenkielisissä teksteissä. Olen opiskellut aiemmin ruotsin kieltä pääaineenani, ja halusin jotenkin yhdistää sen kandidaatintutkielmaani. Sanasto, etymologia ja sanasemantiikka ovat alkaneet kiinnostaa minua opintojeni aikana. Kieltenopiskelijana yhdistelen usein uusia sanoja jo oppimieni kielten sanoihin niiden muistuttaessa toisiaan. Lainasanatutkimus auttaa ymmärtämään näitä yhtäläisyyksiä.

Alaluvussa 1.3. kerron aiheeseeni liittyvästä aiemmasta tutkimuksesta, jota on verrattain vähän. Häkkisen mukaan (1989) lainasanatutkijat ovat olleet kiinnostuneempia vanhimmista lainasanakerrostumista, eivätkä ruotsista tai sen kautta lainautuneet nuoremmat lainasanat ole päässeet tutkimuksen kohteeksi. Marja Järventausta (2015) toteaa niin ikään *Virittäjä*-lehden artikkelissaan sanakirjatutkimuksen eli leksikografian olleen viime vuosina suosittua. Tutkimusta Gananderin sanakirjan ruotsalaisista lainasanoista ei kuitenkaan vielä ole tehty. Muun muassa näistä syistä tutkimuksellani onkin mahdollisuus tuottaa uutta ja tarpeellista tietoa.

Tutkielmani johdantoa seuraa luku 2, jossa määrittelen tutkimukseni kannalta keskeisiä käsitteitä ja esittelen tutkimukseni teoriataustan sekä metodit. Luvussa 3 analysoin aineistosta keräämäni 12 hakusanaa merkitysten, etymologian ja lainasanatyypin osalta. Päättöluvussa 4 kokoan tutkimukseni tulokset yhteen verraten niitä aiempaan tutkimukseen ja pohdin mahdollisia jatkotutkimusideoita.

1.2. Tutkimusaineisto ja sen rajaus

Tutkimukseni aineistona käytän Christfrid Gananderin päätyönä pidettyä suomen kielen sanakirjaa *Nytt Finskt Lexicon* (NFL), josta on käytetty myös nimitystä *Thesaurus Finnicus*. Nimestään huolimatta teos on pääosin suomenkielinen. Käsikirjoitus on valmistunut vuosina 1786–1787, mutta näköispainos julkaistiin vasta 1937–1940. Tutkielmassa käyttämäni näköispainoksen on toimittanut Liisa Nuutinen vuonna 1997, ja siinä on käytetty nykyaikaista painoasua. (NFL 1997a: IX–X.) Alkuperäinen käsikirjoitus sisältää lähes 3000 sivua ja 35 122 hakusanaa (Nuutinen 2000: 351).

Gananderin sanakirjaa on pidetty aikansa täydellisimpänä sanakirjana, sillä se sisältää suomenkielisen hakusanan lisäksi usein sanaluokkamerkinnän, hakusanan vastineet tai selitteet ruotsiksi ja latinaksi, esimerkkilauseita edellisten kielten lisäksi myös saksaksi sekä mahdollisia murteellisia muotoja. Joidenkin hakusanojen kohdalla Ganander esittää vastineita myös viroksi, kreikaksi, hepreaksi, saameksi, unkariksi tai jollakin muulla kielellä. (NFL 1997a: IX–X.) Teoksessa on perussanojen lisäksi mukana lukuisia johdoksia ja yhdyssanoja, jotka on lueteltu Gananderin mielestä etymologisesti yhteenkuuluvan perussanan alla (Nuutinen 2000: 347). Sanakirja sisältää viittauksia muutoin kadonneeseen suomalaiseen kirjallisuuteen ja on siksi merkityksellinen teos kielitieteen ohella myös perinteiden ja mytologioiden tutkimuksen kannalta (NFL 1997a: XII, Palola 2009: 21).

Christfrid (myös Kristfrid) Ganander (1741–1790) oli huomattavin suomenkielinen henkisen kansanperinteen kerääjä 1700-luvulla (NFL 1997a: XII). Hän toimi Rantsilan kirkkoherrana ja julkaisi useita kirjallisia teoksia elinaikanaan. Suomen kielen lisäksi Ganander oli perehtynyt myös lääketieteeseen, kansanlääkintään ja kasvitieteeseen. (Nuutinen

2000: 346.) Hänen tärkeimpiä teoksiaan olivat kansanrunoutta sisältävä *Mythologia Fennica* sekä jo aiemmin nimetty *Nytt Finskt Lexicon* (Palola 2009: 21).

Aineistonani on sanakirjan hakusanat välillä *a–arkki*. Tällä välillä on hakusanoja 745. Otan mukaan tutkimukseeni edellä mainitulta väliltä ne sanakirjan substantiivit, jotka ovat mukana Kaisa Häkkisen Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa (6. painos 2013), ja jotka määritellään kyseisessä teoksessa olevan lainasanoja ruotsista tai muinaisruotsista. Lisäksi poimin samalta alueelta ne substantiivit, jotka Ganander on itse määritellyt ruotsalaisperäisiksi, vaikkeivat ne sitä nykytietämyksen mukaan enää olisikaan. Vertaan Gananderin sanakirjassaan sanoille antamia merkityksiä pääsääntöisesti Kotimaisten kielten keskuksen ylläpitämään sähköiseen Kielitoimiston sanakirjaan (2020). Vertaan merkityksiä mahdollisesti myös Gananderin sanalle merkitsemän ruotsalaisen vastineen ruotsalaiseen merkitykseen eli niin sanottuun alkuperäiseen merkitykseensä. Mikäli sanalle ei löydy merkitystä Kielitoimiston sanakirjasta, tukeudun vanhempiin sanakirjoihin ja selvitän, milloin sana on mahdollisesti jäänyt pois yleiskielisestä käytöstä.

Yleisimmin kielestä toiseen lainautuvat substantiivit (Sajavaara 1989: 65), joten niiden valitseminen tutkimuskohteeksi on järkevää aineistoni laajuuden kannalta. Rajaan hakusanat substantiiveihin jättäen pois johdokset ja *propriet* eli erisnimet.

1.3. Aiempi tutkimus

Ruotsalaisia lainasanoja on tutkittu nykyaikana Suomessa verrattain vähän. Kristina Anttila on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan (2008) ensimmäisen suomenkielisen keittokirjan ruotsalaislainoja ja muun muassa niiden merkityksen muuttumista. Anttilan tutkielma on tätä tutkielmaa kokonaisvaltaisempi, sillä se käsittää kaikki keittokirjassa esiintyvät ruotsalaislainat (yhteensä 213). Anttilan analyysi kohdentuu merkitysten muutosten lisäksi myös muihin kielellisiin (esim. kirjoitusasu) ja kulttuurisiin muutoksiin. Tulosten mukaan vajaa kolmannes sanoista on jäänyt käytöstä nykykirjakielissä. Osa näistä sanoista esiintyy kuitenkin edelleen murteissa tai arkisessa puhekielessä. Sanojen merkityksissä on täten tapahtunut muun muassa tyyliarvon alenemista. Anttilan mukaan useat

mittayksiköiden nimitykset ovat jääneet pois käytöstä kulttuurisen mittayksiköiden nimitysten muutoksen myötä. Anttilan tutkimuksen lainasanoista suurin osa (94 %) on yleislainoja, 5 % erikoislainoja ja 1 % sitaattilainoja. (Anttila 2008.)

Paula Rossi (2012) selvittää artikkelissaan Oulun murteen ruotsalaisperäisten sanojen tunnettuutta. Hänen kyselynsä tuloksena tutkimuksessa esitetyistä ruotsalaisista lainasanoista noin neljäsosa tunnistettiin. Rossin havaintojen mukaan nykyään Oulun murteessa esiintyviä ruotsalaisia lainasanoja käytetään lähinnä lehtien palstoilla tai yritysten nimissä (Rossi 2012: 296). Myös Maija Grönholm käsittelee ruotsalaislainoja väitöskirjassaan keskittyen Turun murteeseen (1988). Grönholmin tutkimus on korpustutkimus hänen itse keräämästään aineistosta. Myös hänen tuloksissaan, kuten Anttilankin, esiintyy merkitysten muutoksissa sanojen tyyliarvon laskeminen eli pejoratiivistuminen. (Grönholm 1988.)

Yleisesti lainasanatutkimusta on tehty kuitenkin enemmän. Englannin kieli on erityisesti nykyaikana merkittävä lainojen lähdekieli. Muun muassa Tanja Karjalainen (2017) tutkii pro gradu -työssään englannin kielen käyttöä suomenkielisissä nuorten naisten lehdissä. Samoin Mika Vähäkuopus (2012) on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan englantilaislainoja kahdessa nuorten lehdessä.

Muitakin kieliä on kuitenkin huomioitu. Esimerkiksi vuonna 2012 on ilmestynyt itämerensuomen muinaisgermaanisten lainojen sanakirjan viimeinen osa, jonka ovat kirjoittaneet Andries Dirk Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra ja Osmo Nikkilä. Santeri Junttila (2016) kertoo Virittäjä-lehden artikkelissaan tästä teoksesta käyttäen siitä lyhennettä *LägLos* ja arvioi teosta kokonaisuudessaan. Junttilan mukaan *LägLos* on onnistunut teos ja korvaamaton apuväline itämerensuomalaisten kielten etymologiaa ja kielihistoriaa tutkiville (Junttila 2016: 140).

Kirsi-Marja Nummila (2019) esittelee Virittäjässä julkaistussa artikkelissaan lainasanojen mukana suomen kieleen omaksuttuja johtimia ja tutkii lainautumisen motivaatioita. Nummilan mukaan johtimia ei ole lainattu suomen kieleen ilman syytä tai tarvetta, ja motivaatioina toimivat esimerkiksi yhteiskunnan muutokset ja uusien ilmaisukeinojen tarpeet. Nimistön puolella Maria Vidberg (2016) kirjoittaa väitöskirjassaan suomesta lainatuista katujen nimistä Helsingin ruotsinkielisillä alueilla.

Gananderin sanakirjaa on tutkittu jonkun verran. Osmo Hormia on kirjoittanut väitöskirjassaan (1961) Gananderin sanakirjan lähteistä, Elina Palola käyttää sanakirjaa Gananderin *Mythologia Fennican* ohella aineistonaan väitöskirjassaan (2009) ja Matti Kilpiö käsittelee englanninkielisten lainasanojen etymologista paikkansa pitävyyttä artikkelissaan vuodelta 2011. Vuonna 2016 julkaistussa *Kielikellon* artikkelissa Elina Heikkilä puolestaan esittelee Gananderin sanakirjassa esiintyviä haukkumasanoja.

Gananderin tuotantoon kohdistuvaa muuta tutkimusta on luettavissa esimerkiksi *Mythologia Fennican* (1995) liitteenä olevista artikkeleista. Artikkeleissa Juha Pentikäinen arvioi Gananderia mytologina, Kaisa Häkkinen etymologina ja leksikografina sekä Kalle Achté perehdyttää lukijaa Gananderin lääketieteelliseen tietämykseen. Lisäksi Elina Palola (2015) kirjoittaa artikkelissaan Gananderin kansanrunokokoelma *Lypsäjästä* tekemästään lingvistiksestä tutkimuksesta.

2. TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA MENETELMÄT

2.1. Taustateoriat ja käsitteet

Tutkimukseni sijoittuu aiheensa puolesta vanhan kirjasuomen kentälle. Teoreettisena taustana hyödynnän filologian ja leksikologian periaatteita. Tutkimukseni käsittelee monilta osin leksikologian eri osa-alueita. **Leksikologia** tarkoittaa yleistä sanasto-oppia, ja sen osa-alueita ovat etymologia, leksikaalinen morfologia eli sananmuodostusoppi, sanasemantiikka eli sanojen merkitysoppi sekä leksikografia eli sanakirjan kirjoitus. (Häkkinen 1997: 9.) Luvussa 2.1.2 käsittelen tutkimukseni kannalta merkityksellisiä leksikologian osa-alueita.

2.1.1. Vanha kirjasuomi ja filologinen tutkimus

Gananderin sanakirja sijoittuu vanhan kirjasuomen aikakaudelle (n. 1540–1810). Aikakauden katsotaan alkavan Mikael Agricolan *ABCkiriasta* ja päättyvän murteiden taistelun alkuun. (Kotus 2020.) Vanhan kirjasuomen tutkimuksella on pitkät perinteet fennistiikassa (Häkkinen 1994: 121–124). Moniin muihin fennistiikan osa-alueisiin nähden vanhan kirjasuomen tutkimus on kuitenkin nykyään vähäistä. Tuon ajan tekstit ovat pääosin uskonnollisia tekstejä, ja niille on ominaista vahva ruotsin kielen vaikutus (Häkkinen 1994: 11–12).

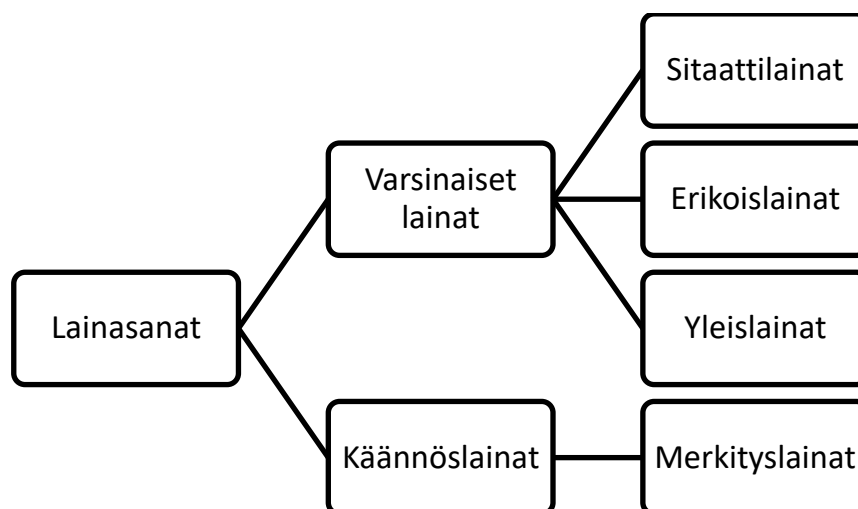
Filologia tutkii kielen, tekstin ja kulttuurien välistä yhteyttä. Filologian avulla tutkija pyrkii saattamaan vanhat aineistot nykylukijalle ymmärrettävään muotoon. Hän yrittää päästä ikään kuin sanojen taakse. Filologin on perehdyttävä tekstinaikaiseen kulttuuriin ja selvitettävä esimerkiksi vanhojen sanojen merkityksiä kielen ulkoisen kulttuurin avulla. Filologiasta terminä on eri aikakausina ollut erilaisia käsityksiä. (Palola 2009: 41–44.) Tässä tutkimuksessa tarkoitan filologialla vanhoihin teksteihin kohdistuvaa tutkimusta. Kaikki vanhoihin teksteihin kohdistuva tutkimus ei kuitenkaan ole filologista tutkimusta. Filologian menetelmiä tarvitsen arkaistisen aineistoni käsittelyssä ja sen taustan selvittelyssä. Menetelmistä kerron enemmän luvussa 2.2.

2.1.2. Leksikologia

Leksikologian piirissä tutkimukselleni relevantteja osa-alueita ovat siis erityisesti etymologinen tutkimus, sanasemantiikka ja sanakirjatutkimus. Seuraavassa esittelen ensin etymologisen tutkimuksen periaatteita, lainasanojen jaottelua, sanasemanttista jaottelua ja viimeisenä sanakirjatutkimusta.

Etymologinen tutkimus. Etymologisessa tutkimuksessa tutkitaan sanan ikää ja alkuperää sekä sanojen äänneasussa, merkityksessä ja keskinäisissä suhteissa tapahtuneita muutoksia. Termillä *etymologia* voidaan tieteenalan lisäksi viitata sanan alkuperää koskevaan selitykseen. Samasta kantamuodosta peräisin olevia sanoja tai kielen muita elementtejä kutsutaan toistensa etymologisiksi vastineiksi. (Häkkinen 1997: 9.) Yleisesti etymologisen tutkimuksen päähuomio on sanaston vanhimmissa kerrostumissa: ikivanhoissa omaperäisissä sanavartaloissa tai vanhoissa lainasanoissa (Häkkinen 1997: 11). Tässä tutkimuksessa keskityn näistä jälkimmäiseen.

Lainasanat ja niiden jaottelu. Lainasanoiksi kutsutaan jostain toisesta kielestä lainattuja vieraslähtöisiä sanoja, jotka ovat äänneasultaan, painotukseltaan ja taivutukseltaan muokautuneet lainaajakieleen. Lainasanoista erotetaan **vierassanat**, jotka samalla tavalla ovat lainautuneet kieleen, mutta sisältävät selviä vieraiden kielten tuntomerkkejä. (Sajavaara 1989: 65.) Vierassanoja ovat esimerkiksi englannin ja latinan kautta lainautunut *projekti* (Pulkkinen 1984) sekä italiasta ruotsin kautta lainattu *baletti* (NES 2013 s.v. *baletti*).

KUVIO 1. Lainasanojen jaottelu.

Lainasanat voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään (ks. Kuvio 1): varsinaiset lainat, käännöslainat ja merkityslainat. **Varsinainen laina** on kyseessä silloin, kun kieleen on tullut ulkopuolelta jokin siinä ennestään esiintymätön elementti. Varsinaiset lainasanat jaetaan vielä kirjoitus- ja ääntöasun perusteella kolmeen päätyyppiin: sitaatti-, erikois- ja yleislainat. **Sitaattilainat** ovat säilyttäneet alkuperäiskielen mukaisen kirjoitus- ja äänneasun, kuten ruuvikierteistä pastaa tarkoittava *fusilli*. **Erikoislainat** (ts. vierassana tai sivistyssana (Sajavaara 1989: 70)) sisältävät suomen kielen omaperäiseen sanastoon kuulumattomia äänteitä tai äänneyhtymiä, mutta niitä on sopeutettu suomen kielen äänne- ja muotorakenteeseen esimerkiksi lisäämällä loppuvokaali konsonanttiloppuiseen laina-aineeseen. Esimerkiksi *professori* ja *presidentti* ovat erikoislainoja jo aiemmin mainittujen vierassanojen lisäksi. **Yleislainaa** on vaikeampia erottaa lainasanaksi, sillä se on sopeutunut kieleen niin, ettei mikään ulkoinen piirre osoita sen olevan vierasta alkuperää. (Häkkinen 1994: 452–453.) Yleislainoja ovat esimerkiksi vanha germaaninen lainasana *kulta* ja ruotsista lainattu *hylly* (Pulkkinen 1984).

Käännöslainoista on kyse silloin, kun kielessä jo olemassa olevia elementtejä aletaan käyttää vieraan kielen mallin mukaan. Esimerkiksi jotkin yhdyssanat on muodostettu kääntämällä toisen kielen vastaava ilmaus osa osalta suomeksi, tai vastaavasti sanajärjestyksen normaalista poikkeava käyttö voi johtua toisen kielen vaikutuksesta. Molemmissa tapauksissa on kyse käännöslainasta. (Häkkinen 1994: 453–456.) Käännöslainoja on saatu paljon ruotsista, ja niiden osuuden on arvioitu olevan suomen kielessä suurempi kuin yleislainojen (Nuutinen 1989: 110). Esimerkkinä käännöslainasta on termi *käännöslaina* itse, sillä se mukailee ruotsin vastaavaa termiä *översättningslån* (Häkkinen 1997: 265).

Merkityslainoina pidetään jo kielessä ennestään olleita sanoja, jotka ovat saaneet uuden merkityksen vieraan kielen mallin mukaan. Ne ovat käännöslainojen alalaji. (Häkkinen 1994: 453.) Esimerkiksi englannista saadun vaikutuksen mukaan *leikkaus*-sanaa on alettu käyttää merkityksessä 'vähennys, supistus' (Pulkkinen 1984).

Ruotsalaiset lainasanat ovat lainautuneet suomeen useampana kerrostumana aina esihistorialliselta ajalta alkaen (Sajavaara 1989: 66). Valtaosa ruotsalaisista lainasanoista siijoittuu kuitenkin nuorten lainasanojen kerrostumaan, jota ei ole tutkittu yhtä laajalti kuin

aiempia kerrostumia (Häkkinen 1997: 11, 264). Suomen ja Ruotsin yhteisestä historiasta johtuen suuri osa nykysuomen lainasanastosta on peräisin ruotsista. Ruotsi on toiminut pitkään myös välittäjän asemassa, ja osa ruotsista lainautuneesta sanastosta on alkujaan muualta Euroopasta. (Hakulinen 2000: 369.)

Sanasemantiikka. Sanasemantiikka tarkoittaa sanojen merkitysten tutkimusta. Merkitysten tutkimuksessa oleellista on myös merkitysten muuttuminen. Merkityksen muutos voi olla sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista. Kvantitatiivisia muutoksia edustavat laajentuminen, supistuminen ja siirtyminen. Sanan merkityksen **laajentuessa** tarkoitteiden joukko kasvaa. Näin on käynyt esimerkiksi *otava*-sanalle, joka on alun perin tarkoittanut lohiverkkoa, ei tähtikuviota. Sanan merkityksen **supistuessa** tarkoitteiden joukko puolestaan pienenee. Tämä muutos on nähtävissä sanassa *orpo*, joka on tarkoittanut aiemmin 'turvaton olento, yksinäinen', ja nykyään ajattelemme orpona henkilöä, joka on menettänyt molemmat vanhempansa, emme kaikkia yksinäisiä. Merkityksen **siirtyessä** sanalla aletaan viitata kokonaan eri tarkoitteeseen. Tästä esimerkkinä on sana *koira*, jonka merkitys on alkujaan ollut 'uros'. (Kuiri 2012: 44; Kunnas, Västi & Moilanen 2019.)

Kvalitatiiviset muutokset luokitellaan seitsemään eri ryhmään. Merkityksen tyyliarvon muutokset luovat ensimmäisen ryhmän. Tyyliarvon muuttuessa sanan tyyli voi neutraalistua, melioratiivistua tai pejoratiivistua. **Neutraalistumisesta** esimerkkinä on *fani*, joka on aiemmin luokiteltu arkikieliseksi (Kotus 2020: Sanojen käyttöala). **Melioratiivistuessaan** sanan tyyliarvo nousee esimerkiksi neutraalista ylätyyliseksi. Tällainen muutos on havaittavissa sanassa *marsalkka*. Aiemmin sana oli neutraali ja tarkoitti tallirenkiä, kun taas nykyään sana on ylätyylinen merkityksellä 'kenraali'. Merkitys on siis myös siirtynyt. **Pejoratiivistumisessa** taas on kyse sanan tyyliarvon laskemisesta esimerkiksi alatyyliseksi. Esimerkiksi *ämmä* on alun perin ollut neutraali ilmaus isoäidille. (Kunnas ym. 2019.)

Sanan merkitys voi myös **abstraktistua** tai **konkreettistua**. Abstraktistuminen myös yleensä laajentaa sanan viittausalaa, jolloin muutos on myös kvantitatiivinen. (Kunnas ym. 2019.) Sanan *käsittää* alkuperäinen merkitys on ollut 'ottaa kiinni käsillä' (Kunnas ym. 2019), mistä se on abstraktistunut nykymerkityksiinsä 'ymmärtää', 'tarkoittaa' ja 'sisältää' (KS 2020 s.v. *käsittää*). **Metaforistuminen** tarkoittaa sanan käyttöä metaforisessa

merkityksessä. Metaforista käyttöä on esimerkiksi sanoilla *sika* ja *käärme*, kun niitä käytetään kuvaamaan ikävää ihmistä. Tällaiset muutokset ovat usein tilapäisiä, mutta osa niistä myös vakiintuu. Merkityksen metaforistuminen tarkoittaa usein myös merkityksen abstraktistumista. (Kunnas ym. 2019.)

Kun kokonaisuuden osalla viitataan koko kokonaisuuteen, puhutaan **metonyymistymisestä**. Esimerkkilauseessa *Suomi tekee maalin!* *Suomi*-sanaa käytetään metonyymisesti tarkoittamaan esimerkiksi Suomen jääkiekkjoukkuetta. **Paronyymistuminen** taas tarkoittaa äänneasultaan samankaltaisten sanojen hahmottamista yhteenkuuluviksi (esim. *työmyyrä* vrt. ru. *arbetsmyra*). Seitsemäs kvalitatiivisista muutoksista on **elliptoituminen**, jolla tarkoitetaan jonkin sanan tai sanaliiton osan alkaneen merkitä samaa kuin alkuperäisen sanan tai sanaliiton. Näin ollen ilmaus on ikään kuin vajaa, mutta ymmärrettävissä. Esimerkkinä tästä on pelkkä *keihäs*-sanon käyttö *keihäänheittokilpailu* sijasta. (Kuiiri 2012: 44–48, Kangasniemi 1997: 78–82; Kunnas ym. 2019.)

Sanakirjatutkimus. Toisena tärkeänä leksikologian osa-alueena hyödynnän tutkimuksessani **metaleksikografiaa** eli sanakirjatutkimusta (Svensén 2004: 3). Sanakirjatutkimuksessa voidaan tutkia sanakirjojen historiaa, typologiaa eli luokittelua, sanakirjojen käyttöä tai niitä voidaan tarkastella kriittisesti (Hartmann & James 1998: 86). Tutkimuksessani tarkastelen Gananderin sanakirjan hakusanojen etymologiaa ja suhtaudun kriittisesti hänen mainintoihinsa niistä.

2.2. Menetelmät

Tutkimuksessani yhdistelen etymologisen tutkimuksen, sanakirjatutkimuksen ja filologisen tekstiedition menetelmiä. Filologista tekstieditiota käytän Gananderin merkintöjen ja sanojen merkitysten selvittämisessä sekä vertaillen niitä muihin teksteihin. Perehdyn tekstinaikaiseen kulttuuriin ja tulkiten sanoja sekä niiden konteksteja nykylukijalle ymmärrettävään muotoon. Tässä apunani on Vanhan kirjasuomen sanakirja (2020) sekä Svenska Akademiens ordbok (SAOB, ks. svenska.se), joka sisältää historiallista ja etymologista tietoa ruotsinkielisistä sanoista. Aineiston rajaus sisältää paljon taustatyötä, joka näkyy tutkielmassani vain lopputulemana. Tutkimukseni edustaa kvalitatiivista tutkimusta.

Tutkimuksessani käyn sana sanalta läpi Gananderin sanakirjan hakemistosta (Nuutinen 1997b) a:sta alkaen jokaisen substantiivin ilman johdoksia, ja selvitän niiden etymologian ensisijaisesti Häkkisen Nykysuomen etymologisesta sanakirjasta (2013). Mikäli sana on etymologialtaan ruotsalainen tai muinaisruotsalainen laina, otan sen mukaan otokseeni. Käyn myös läpi Gananderin sanalle antamien muunkielisten vastineiden merkityksen ymmärtääkseni, mitä Ganander on hakusanallaan tarkoittanut. MOT-sanakirja (2020) sisältää useita kielivaihtoehtoja, joten sen avulla saan selvitettyä suurimman osan Gananderin muunkielisten vastineiden merkityksistä. Osa ruotsalaisista vastineista on kuitenkin niin vanhoja, että selvitän niiden merkitystä SAOB:n avulla. Latinankieliset vastineet haen Reijo Pitkärannan suomi-latina-suomi-sanakirjasta (2001).

Tämän jälkeen vertaan Gananderin sanalle antamaa merkitystä nykypäivän merkitykseen Kielitoimiston sanakirjassa (2020) ja teen yhteenvedon merkityksen muuttumisesta. Samalla kommentoin mahdollisten Gananderin omien etymologisten merkintöjen oikeellisuutta. Lopuksi luokittelen sanan lainasanakategoriaan.

3. ANALYYSI LAINASANOISTA *AADELI-ARKKI*

Tutkimukseni koostuu sana-artikkeleista, jotka edustavat Gananderin sanakirjan alkupään ruotsalaisia lainasanoja. Hakusanat luettelen siinä järjestyksessä kuin ne lähdeoteoksessa ovat. Leipätekstissä ensimmäisenä esittelen sanan merkityksen Gananderin mukaan vastinpareineen sekä mahdollisine esimerkkilauseineen. Tätä seuraa sanan nykyvastine merkityksineen. Seuraavaksi vertaan nykymerkitystä Gananderin antamaan merkitykseen ja ilmoitan mahdolliset muutokset ja niiden laadun. Lopuksi kerron sanan lainautumisesta ja luokittelen sanan lainasanakategoriaan.

Ortografisesti hakusana mukailee Gananderin kirjoitusasua, mutta tuon esille tarvittaessa myös nykyortografian mukaisen asun. Merkitsen myös näkyviin, mikäli Gananderin sana-artikkelista käy ilmi hänen ajatuksensa sanan etymologiasta. Gananderin sanakirja sisältää useita sivukäsialoilla kirjoitettuja merkintöjä, joita en ota analyysissäni huomioon, jollen erikseen siitä mainitse. Osa hakusanojen selityksistä on yliviivattu virheellisenä tietona enkä kiinnitä niihinkään huomiota, ellei toisin mainita. Gananderin antamien ruotsinkielisten vastinparien ja esimerkkilauseiden kohdalla tuon esille nykyruotsin vastineen, mikäli se ei ole pääteltävissä sanan ortografisesta asusta.

Olen päätenyt analyysissäni käsittelemään 12 Gananderin sanakirjan hakemistossa (Nuu-tinen 1997b) ensimmäisenä esiintyvää ruotsalaista lainasanasubstantiivia. Hakemistossa on listattuna kaikki sanakirjassa esiintyvät sanat, olivat ne sitten hakusanoja tai esimerkeissä esiintyviä muotoja. Näistä sanoista olen käynyt läpi vain tummennetulla numerokoodilla hakusanaksi merkityt. Numerokoodi on juokseva luku hakusanan perässä ja tarkoittaa käytännössä järjestysnumeroa, jolla sana on helpompi löytää sanakirjasta. Sanan *arkki* koodi on 745, mikä tarkoittaa sen olevan 745:s hakusana sanakirjassa. Tähän otoskokoon päästäkseni olen siis käynyt nuo 745 sanaa läpi, poissulkenut johdokset ja erisnimet sekä selvittänyt jäljellejääneiden sanaluokat ja substantiiveiksi osoittautuneiden etymologiaa. Suuri osa tässä kohtaa tekemästäni työstä ei siis näy tutkielmassani.

Apuna analyysissäni käytän pääasiallisesti Vanhan kirjasuomen sanakirjan (2020) verkkoversiota (VKS), Reijo Pitkärannan suomi-latina-suomi-sanakirjaa (2001), Häkkisen (2013) Nykysuomen etymologista sanakirjaa (NES), MOT-verkkosanakirjaa (2020) sekä Svenska Akademiens Ordböcker -sivustoa (svenska.se), jonka alla on sähköisenä

Svenska Akademiens ordlista (SAOL), Svensk ordbok (SO) ja Svenska Akademiens ordbok (SAOB). Sanojen nykymerkityksen haen Kielitoimiston sanakirjasta (KS 2020), mikäli se sieltä löytyy. Muussa tapauksessa käytän muita lähteitä tai jo mainitsemiä sanakirjojen aiempia painoksia.

Seuraavaksi käyn läpi aineistosta poimimani sanat. Hakusana on esitetty tummennetulla kursiivilla ja tätä seuraa sanan merkitys Gananderin mukaan.

aadeli 'aatelisto, aateluus'

Ganander rinnastaa sanan ruotsin kielen *adelskap*- ja latinan *nobilitas*-sanoihin (NFL 1997a s.v. *aadeli*). Molempien merkitys on 'aatelisto' tai 'aateluus' (MOT 2020 s.v. *adelskap*, Pitkäranta 2001 s.v. *nobilitas*). Gananderin selitys sanalle on *jalommasta sugusta* ja hän antaa esimerkkejä suomeksi sekä ruotsiksi: *aadelia (aadelista) se on | han är af adel, frälseman* tai *aadelixi arwattuna | räknad för adel* (NFL 1997a s.v. *aadeli*). Vanhan kirjasuomen aikaan *arvata* tarkoitti muun muassa 'pitää jonakin' (VKS 2020 s.v. *arvata* v.).

Nykyasussaan *aateli*-sana on edelleen käytössä ja tarkoittaa 'säätö-yhteiskunnan ylin, tavallisesti perinnöllisiä etuoikeuksia nauttinut luokka'. Nykyään sanalla on myös kuvaanollinen merkitys 'parhaimmisto, valiot' esimerkiksi maansa menestyneimmistä urheilijoista puhuttaessa. (KS 2020 s.v. *aateli*.) Sanan merkitys on siis laajentunut.

Sana on lainattu ruotsin *adel*-sanasta (NES 2013 s.v. *aateli*). Nykyasussaan laina on yleislaina, sillä se on sopeutunut kieleen alussa olevan pitkän vokaalin ansiosta ja soinnillisen *d:n* vaihduttua soinnittomaksi *t:ksi*.

aami 'tilavuusmitta nestemäisille valmisteille tai heinälle'

Sanan merkityksen ymmärtäminen Gananderin merkinnöistä tämän sanan kohdalla on monisyistä. Ganander antaa sanalle latinankieliset selitykset: *mensura liquidorum & foeni*, mikä tarkoittaa 'mitata nestettä ja heinää' (Pitkäranta 2001 s.v. *mensura, neste, foenus, faenus, faenum*) sekä *cupa* suomennettuna 'tynnyri' (Pitkäranta 2001 s.v. *cūpa*).

Lisäksi Ganander esittää ruotsinkielisiksi vastineiksi sanat *åhm* ja *palm*. Kirjoitusasu *åhm* ei tuota tuloksia sanakirjoissa, mutta *åm* merkityksellään 'ett äldre rymdmått för våta varor' (SAOL 2015 s.v. *åm*) vastaa kutakuinkin Gananderin merkitystä sen suomentuessa 'vanha tilavuusmitta nestemäisille valmisteille'. *palm* puolestaan on vanhentunut muoto ruotsin sanalle *parm*, mikä käy ilmi SAOB:n sana-artikkelista *parm*, johon sivuston hakusana *palm subst*³ ohjaa. Ruotsinkielinen merkitys 'rymdmått av varierande storlek för mätning av hö' (SAOB 1952 s.v. *parm*) suomentuu heinän mittaamisessa käytettäväksi tilavuusmitaksi, jonka koko vaihtelee. *aami*-sanana johdoksien esimerkeissä Ganander käyttää vaihtelevasti sekä *palm* että *parm* -muotoja.

Hakusanan *aami* perässä on myös merkintä (v. *oomi*), mikä voi Gananderin merkintöjen mukaan tarkoittaa 'vide, vidare *oomi*' (suom. *edempänä*) tai 'versus *oomi*' (NFL 1997a: XXI). Myöhemmin sanakirjassa esiintyvälle *oomi*-sanalle Ganander on myös antanut ruotsinkielisen vastineen *åhm*, minkä perusteella *aami* ja *oomi* olisivat toistensa synonyymeja (NFL 1997a s.v. *oomi*). Myös vanhan kirjasuomen sanakirja (2020) ilmaisee sanojen olevan toistensa synonyymeja (s.v. *aami*, *oomi*).

Toisena määritteenä *oomilla* on ruotsinkielinen *oxhufwud*, jonka yksi merkitys 'större laggkär, vanl. använt för våta varor' (SAOB 1951 s.v. *oxhuvud*) tarkoittaa suomeksi 'suurempi kimpiastia, yleensä käytetty nestemäisille valmisteille' (MOT 2020 s.v. *laggkär*). KS:n (2020) mukaan *kimpi* tarkoittaa 'poikkileikkaukseltaan tav. kaareva puuastian laitalauta', ja samoin kuvailee VKS (2020) 'puuastian kaareva reunalauta' (s.v. *kimpi*). Tästä voidaan päätellä, että ainakin nestemäisiä valmisteita mitattaessa mittana on ilmeisesti käytetty isoa pyöreää astiaa. Tätä puoltaisi myös Gananderin toinen latinankielinen vastine *cupa* 'tynnyri'.

Kyseessä on siis vanha mittayksikkö, jolla on mitattu nestemäisiä valmisteita sekä heinää (NES 2013 s.v. *aami*), vaikka Gananderin merkintöjen mukaan kyseessä voisi olla myös tietynkokoinen tynnyri. Häkkisen (2013) mukaan yksi *aami* on 157 litraa (NES s.v. *aami*) ja tätä puoltaa myös SAOL (2015 s.v. *åm*). SAOB (1951) puolestaan esittää vetoisuudeksi 183–235 litraa, kun kyseessä on *oxhuvud*. On siis mahdollista, että kyseessä on kuitenkin ollut kaksi eri suuruista astiaa tai sanojen käytöllä on ollut esimerkiksi alueellisia eroja.

Kielitoimiston sanakirja ei anna *aami*-sanalle hakutulosta, ja Häkkisen (2013) mukaan sana onkin jäänyt pois käytöstä, kun 1800-luvun lopulla on siirrytty uusiin mittayksiköihin (NES s.v. *aami*).

Sana on lainattu suomeen muinaisruotsin sanasta *aam* (NES 2013 s.v. *aami*). Sana on yleislaina, vaikka se onkin sopeutettu kieleen lisäämällä loppuvokaali konsonanttiloppuiheen laina-ainekseen, sillä se ei sisällä suomen kielen äänne- tai muotorakenteeseen kuulumattomia aineksia.

aasi 'aasi'

Gananderin mukaan sana vastaa ruotsin sanaa *åсна* ja latinan sanaa *asinus*, jotka tarkoittavat suomeksi 'aasi' (MOT 2020 s.v. *åсна*, Pitkäranta 2001 s.v. *asinus*). Esimerkkilauseina Ganander antaa seuraavat: *aasin walju l. waja | et åsne stall ja ajoi aaseja | körde åsnorne* (NFL 1997a s.v. *aasi*). Mitä ilmeisimmin Ganander tarkoittaa sanallaan hevosen sukuista eläintä, jonka tunnemme aasina.

Sanan nykymerkitys on 'pitkäkorvainen hevoseläin' tai kuvaannollisesti 'tyhmä ihminen' (KS 2020 s.v. *aasi*). Sanan merkitys on siis laajentunut tietystä eläinlajista kuvaamaan myös kuvaannollisesti tietynlaista ihmistä. Kuvaannollisesti käytettäessä sanan merkitys on abstraktistunut ja metaforistunut.

Sana on lainaa muinaisruotsin sanasta *asne* tai *asni*, ja nykyruotsissa sitä vastaa *åсна* (NES 2013 s.v. *aasi*). Se on yleislaina, koska sitä on vaikea erottaa lainasanaksi. Sana on sopeutunut suomen kieleen pitkällä alkuvokaalilla.

aatto 'ilta ennen juhlapyhää'

Sanan *aatto* ruotsinkielinen selitys *qwällen för en högtid* (NFL 1997a s.v. *aatto*) tarkoittaa suomennettuna 'ilta ennen juhlapyhää'. Esimerkkeinä Gananderilla on muun muassa ilmaukset *joulun aatto | juhl qwällen, dagen för juhl ja pyhä aattona | om qwällen för högtidsdagen* (NFL 1997a s.v. *aatto*).

aatto on säilyttänyt kirjoitusasunsa samanlaisena tähän päivään saakka. Kielitoimiston sanakirjan (2020) mukaan *aatto* tarkoittaa nykyään juhla- tai merkkipäivän edellistä iltaa tai päivää. Sanalla on myös laajempi merkitys 'jotakin välittömästi edeltävä aika', kun

kyseessä on esimerkiksi jokin historiallinen tapahtuma. (KS 2020 s.v. *aatto*.) Sen merkitys on siis hieman laajentunut.

Sana on lainattu muinaisruotsin sanasta *apton* tai *afton* (NES 2013 s.v. *aatto*). Se on yleislaina, joka on sopeutunut suomen kieleen ja sisältää pitkän alkuvokaalin sekä *t*-geminaation.

afteeki 'apteekki, apteekkari'

Sana *afteeki* esiintyy Gananderin sanakirjassa kahdessa kohta. Aakkosellisesti ensin vastaan tuleva *afteeki*-muoto on Gananderin mukaan savolaismurteinen muoto. Sanan lyhyen ruotsinkielisen selityksen mukaan sillä voidaan tarkoittaa joko apteekkia tai apteekkaria. Ganander kehottaa vertaamaan sanaa *apoteeki*-sanaan, muttei anna sille muunkielisiä vastineita. (NFL 1997a s.v. *afteeki*.) Sanakirjassa on myös hakusana ***apteeki***, jonka murteelliseksi vastineeksi Ganander ilmoittaa *afteeki*-sanana. Tämän muodon muunkielisenä vastineena ja selityksenä on kuitenkin pelkkä 'apothèque' eli 'apteekki' ja tästä johdettu *apteekkari* saa ruotsinnoksen *en apothekare*. (NFL 1997a s.v. *apteeki*.)

Sana vastaa nykykielen *apteekki*-sanaa. Nykyisellään sen merkitys on supistunut vastaamaan pelkästään lääkkeiden valmistus- ja myyntiliikettä (KS 2020 s.v. *apteekki*). Sana on lainaa ruotsin sanasta *apotek* (NES 2013 s.v. *apteekki*). Nykyasussaan sana on yleislaina, ja se on mukautunut suomen kieleen toisen tavun pitkällä vokaalilla ja k-geminaatalla.

almu 'lahja hädänalaiselle'

Ganander selittää sanan vieraskielisillä vastineilla sekä suomen ja ruotsinkielisillä esimerkkilauseilla. Ruotsiksi sana on Gananderin mukaan *allmosa* ja latinaksi *eleemosyna*. Ensimmäinen tarkoittaa muun muassa 'gåva till nödlidande' (SAOL 2015 s.v. *allmosa*) eli 'lahja hädänalaiselle' (MOT 2020 s.v. *nödlidande*) tai 'barmhärtighetsgåfva till nödlidande' (SAOB 1898 s.v. *allmosa*), millä puolestaan tarkoitetaan armeliaisuuslahjan antamista hädänalaiselle (MOT 2020 s.v. *barmhärtighet*). Ganander antaa myös toisen ruotsinkielisen selityksen: *tiggare gåfwa* (NFL 1997a s.v. *almu*), mikä tarkoittaa suomeksi 'kerjäläisen lahja'. Latinankielinen vastine *eleemosyna* suomennetaan 'almu'.

KS:n (2020 s.v. *almu*) mukaan sanan nykymerkitys on 'armeliaisuudesta annettava vähäinen avustus, ropo' ja Häkkisen (2013) mukaan kyse on vähäisestä rahallisesta avustuksesta niin ikään armeliaisuudesta annettuna (NES s.v. *almu*). KS luokittelee sanan nykymerkityksessään varsinkin ylätuylissä käytettäväksi ja onkin täten tyyliävylyltään melioratiivistunut (KS 2020 s.v. *almu*). Muuten sanan merkitys on kuitenkin pysynyt samana.

Sana *almu* on lainattu ruotsin sanasta *almosa* tätä hieman lyhentäen (NES 2013 s.v. *almu*). Sana on yleislaina, koska mikään ulkoinen piirre ei osoita sitä vierasperäiseksi.

alttari l. halttari 'alttari, uhrialttari'

Sanalle *alttari* Ganander antaa ruotsinkielisen vastineen *altare* ja latinankielisen *ara*. Ruotsinkielinen *altare* tarkoittaa muun muassa 'helig betraktad upphöjning (vanl. bordformig)' eli 'pyhänä pidetty koroke (tavallisesti pöytämainen)' (SAOB 1898 s.v. *altare*). *ara* tarkoittaa suomeksi alttaria tai uhrialttaria (Pitkäranta 2001 s.v. *ara*). Latinassa on myös toinen alttaria tarkoittava sana *altaria*, joka ei saa merkitystä 'uhrialttari' (Pitkäranta 2001 s.v. *altaria*). Voi siis olla joko tarkoituksenmukaista tai sattumaa, että Ganander on käyttänyt juuri uhrialttaria tarkoittavaa sanaa latinankielisistä vastineista. Mikään Gananderin antamista esimerkkilauseista ei kuitenkaan erittele *alttari*-sanana merkitystä pelkäämään uhrialttariin sopivaksi. Oletan siis, että hän on tarkoittanut sanaa käytettävän molemmissa yllä mainituissa merkityksissä.

Gananderin mukaan lyhenne *l.* tarkoittaa *vel* tai *aliter* (NFL 1997a: XIX), joista ensimmäinen on 1700-luvun ortografinen asu ruotsin adverbille *väl* 'hyvin' ja jälkimmäinen on latinaa tarkoittaen 'toisin, muuten' (Pitkäranta 2001 s.v. *aliter*). Nykyruotsissa *eller* eli 'tai' lyhennetään *l.* ja tätä lienee vanhentunut muotokin tarkoittanut. Joka tapauksessa Ganander siis esittää *alttari*- ja *halttari*-sanojen olevan synonyymejä keskenään. Myöhemmin sanakirjassa esiintyvän hakusanan ***halttari*** kohdalla ei suomenkielistä merkintää alttarista ole, mutta ruotsinkieliseksi vastineeksi Ganander antaa sille *altare* samoin kuin *alttari*-sanalle. Esimerkkilauseena Ganander käyttää *hakattihiin haltarilla*, mikä on ilmeisesti tarkoittanut jonkun pahoinpitelemistä alttarilla ja viittaisi siis mahdollisesti uhrialttariin. VKS (2020) vahvistaa sanojen olevan synonyymeja, vaikkakin lähteistä Gananderin lisäksi vain yhdessä on käytetty *halttari*-sanaa (s.v. *halttari*, *alttari*).

KS:n (2020) mukaan nykymerkitys on 'kirkossa oleva pöytämäinen koroke, jonka ääressä pappi suorittaa osan jumalanpalvelusta' tai kuvaannollisesti *Viedä joku alttarille* tarkoittaa vihille viemistä. Lisäksi se tunnetaan nykyäänkin yhdyssanan *uhrialttari* osana. Yhdyssanan merkitys on 'alttari, jolla uhri toimitetaan'. (KS s.v. *alttari*.) Merkitys on siis pysynyt samana tai laajentunut hieman kuvaannollisen merkityksen tuodessa mahdollisuuden myös sanan abstraktiin ja metaforiseen käyttöön.

Sana on lainattu suomeen muinaisruotsin sanasta *altari* (NES 2013 s.v. *alttari*). Se on yleislaina, joka on mukautettu suomen kieleen *t*-geminaatalla.

amma 'imettäjä, kasvatusäiti'

Ganander antaa *amma*-sanalle ruotsinkielisen vastineen *amma* ja latinankielisen *nutrix*. Lisäksi mukana on kreikan vastineet. Suurin osa sana-artikkelin tekstistä on kuitenkin yliviiattu jonkun editoijan toimesta tämän pidettyä merkintöjä mahdollisesti virheellisinä, joten esimerkkilauseista sanan merkitystä ei voi selvittää. Ruotsin *amma* tarkoittaa substantiivina 'imettäjä' (MOT 2020 s.v. *amma*) ja latinan *nutrix* samoin 'imettäjä, kasvatusäiti', mikä siis ilmeisemmin on tarkoittanut muuta kuin biologista äitiä.

Sana-artikkelin alussa Gananderilla on merkintä *Sveth.*, joka lyhenneluettelossa avataan *Svethice* ja tarkoittaa siis ruotsin kieltä (NFL 1997a: XXI, Kilpiö 2011: 136). Heti tätä merkintää seuraa kuitenkin ruotsin vastine sanalle, jolloin on hieman epäselvää, onko *Sveth.*-merkinnän tarkoitus osoittaa sanan etymologiaa vai vain vastinesanan kieltä. Muissa sana-artikkeleissa ei kuitenkaan ole ruotsinkielisen vastineen edessä yleensä mitään merkintää, jolloin tämän merkinnän voisi ajatella tarkoittavan etymologiaa. Gananderin mukaan *amma* olisi siis ruotsalainen lainasana.

Sana ei ole mukana Häkkisen vuoden 2013 painoksessa Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa, eikä kirjan aiemmissakaan painoksissa. Sana löytyy Yrjö Henrik Toivosen (1955) Suomen kielen etymologisen sanakirjan ensimmäisessä osasta. Toivosen mukaan sanan merkitys on 'imettäjä, (lapsen)hoitaja, lapsentyttö'. Etymologiaksi Toivonen ilmoittaa nykyruotsin tai muinaisruotsin. Gananderin merkintä pitää siis paikkansa. (Toivonen 1955 s.v. *amma*.)

KS (2020) ei sisällä vastaavuuksia sanalle *amma*, joten se on mitä ilmeisimmin jäänyt pois yleiskielisestä käytöstä, kuten etymologiset sanakirjatkin antoivat jo olettaa. Sana on vielä mukana Elias Lönnrotin (1958) Suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa, joka on ilmestynyt alun perin 1800-luvun lopulla. Nykysuomen sanakirjassa (Sadeniemi 1963) sana ei ole enää mukana. Sana on siis jäänyt pois yleiskielisestä käytöstä viimeistään 1900-luvun alkupuoliskolla. Se esiintyy kuitenkin nykypäivänäkin joissain murteissa.

Sana on ruotsalainen tai muinaisruotsalainen lainasana. Sana muistuttaa sitaattilainaa, mutta on ikänsä puolesta kuitenkin yleislaina. Lainautumishetkelläänkään se ei ole sisältänyt mitään vierasperäisiä elementtejä ja on sopeutunut kieleen vaivattomasti.

ankka 'ankka, sorsa'

Sanan *ankka* sana-artikkeli Gananderin sanakirjassa on varsin lyhyt. Hän antaa sanalle vastineeksi *ancka* ja *anas*. Jälkimmäinen on latinaa ja tarkoittaa 'ankka, sorsa' (Pitkäranta 2001 s.v. *anas*), mutta ensimmäiselle ei löydy vastinetta Gananderin käyttämistä kielistä. Sana on kuitenkin lähellä ruotsin *anka*-sanaa, joka tarkoittaa muun muassa ankkaa.

Nykyään sanalla on useampia merkityksiä. *ankka* eläimenä tarkoittaa sinisorsan kotieläimeksi jalostettua muotoa. *ankka*-sanaa käytetään myös osana kuvaannollista ilmausta keinahtelevasta tai ontuvasta kävelytyylistä: *kävelee kuin ankka*. Lisäksi sanalla on toinen abstraktistunut merkitys 'perätön (lehti)uutinen'. (KS 2020 s.v. *ankka*.) Sanan merkitys on siis laajentunut abstraktistumisen myötä.

Sana on lainaa ruotsin *anka*-sanasta (NES 2013 s.v. *ankka*). Se on yleislaina, joka on sopeutunut suomen kieleen *k*-geminaatan avulla.

ankkuri 'ankkuri'

Ganander esittää sanalle useita erikielisiä vastineita. Ensimmäisenä todennäköisesti ruotsin vastineeksi tarkoitettu *ankare*, jossa konsonantti *c* ei kuulu ruotsin vastineeseen edes tuon ajan ortografisessa asussa, vaikka muutamissa lähteissä sana esiintyykin muodossa *anckar* (SAOB 1898 s.v. *ankare subst*²). Heti tämän perään Ganander esittää kreikankielisen vastineen, joka näyttäisi pitävän paikkansa vielä tänäkin päivänä (MOT s.v. *ἀγκυρα*). Tätä seuraa latinan ilmeisesti virheellisesti kirjoitettu *anchora* (Lewis & Short 1879 s.v. *anchora, ancora*), anglosaksinen *ancre*, saksan *anker* ja alemannimurteinen *anchor*.

Esimerkkilauseena Ganander käyttää muun muassa *ankkuri-touwi*, jossa jälkimmäisenä osana oleva perusosa *touwi* tarkoittaa varsinkin merenkulussa käytettyä useasta köydestä kierrettyä paksua kuitu- tai metalliköyttä (KS 2020 s.v. *touvi*, *kaapeli*). *ankkuri-touwi* tarkoittaa siis ankkuriköyttä, jolloin Gananderinkin *ankkuri* tarkoittaa ankkurina tunte-
maamme laivasta laskettava välinettä, jolla laiva pysyy paikallaan.

KS:n (2020) mukaan sanalla on nykyään kuusi erilaista merkitystä. Gananderia vastaava merkitys sanalla on 'tavallisesti rautainen väline, jolla laiva, vene tms. kiinnitetään pohjaan'. Erikoisalanastoissa rakennusosalalla merkitys on 'eri rakenneosia kiinnittävä (teräs)side', sähköalalla jokin seuraavista kolmesta 'magneettisen piirin liikkuva osa', 'tasavirtakoneessa osa, jonka käämityksessä sähkömotorinen voima indusoituu' tai 'kestomagneetissa magneettipiirin sulkeva meltorautaosa', urheilussa 'ankkuriosuuden hoitava urheilija' ja kellossa 'heilurin tai jousen liikkeen hammaspyörästäön välittävä kellon osa'. Näiden lisäksi sana esiintyy myös yhdyssanassa *uutisankkuri*, joka tarkoittaa 'television uutistenlukijaa'. (KS s.v. *ankkuri*.) Sanan merkitys on siis selkeästi laajentunut, osittain abstraktistunut ja metaforistunut.

Sana on ruotsalainen lainasana, jonka nykyvastine ruotsin kielessä on *ankare* (NES 2013 s.v. *ankkuri*). Se on yleislaina, joka on mukautunut suomen kieleen *k*-geminaatalla.

apina 'apina, marakatti'

Sanan ruotsinkielisiksi vastineiksi Ganander esittää *markatta* ja *apinia* -sanoja. Näistä ensimmäinen suomentuu marakatiksi (MOT 2020 s.v. *markatta*), mikä on afrikkalainen apinalaji (lat. *Cercopithecus*), ja jälkimmäinen on rinnakkaismuoto vanhentuneelle ruotsin *apinja*-sanalle. Nykymuoto ruotsin kielessä on *apa* ja se tarkoittaa 'apina'. (SAOB 1900 s.v. *apinia*, *apinja*.) Latinankielinen vastine Gananderin mukaan on *simia*, joka niin ikään suomennettuna tarkoittaa 'apina' (Pitkäranta 2001 s.v. *simia*).

Nykyään *apina*-sanan merkitys on 'kädellisten nisäkkäiden eräs alalahko'. Tämän lisäksi sillä on KS:n (2020) mukaan usein kuvaannollinen ja halventava merkitys esimerkiksi lauseessa *Matkia tai irvistellä kuin apina*. Myös arkisempi kuvaannollinen merkitys on olemassa, kun puhutaan *apinan raivosta*, jolloin tarkoitetaan jonkin asian tekemistä 'vimmatusti, raivokkaasti'. (KS s.v. *apina*, *raivo*.) Sanan merkitys on laajentunut kuvaamaan

myös tietyllä tavalla toimivaa ihmistä. Merkitys on siis abstraktistunut sekä metaforistunut.

Sana on lainattu suomeen muinaisruotsin sanasta *apina*, *apinia* tai *apinja* (NES 2013 s.v. *apina*). Jos sanan alkuperän katsotaan olevan edellä mainituista ensimmäinen, voisi kyseessä olla sitaattilaina, vaikka alkuperäisestä ääntöasusta ei ole tietoa. Laina on kuitenkin iältään niin vanha, että kyse on yleislainasta, koska *apina*-sana sopeutuu suomen kieleen niin, ettei sitä heti erota lainasanaksi.

arkki 'paperiarkki' tai 'arkku, laatikko'

Gananderilla on mahdollisesti ollut sanalle kaksi eri merkitystä. Ensimmäinen niistä tarkoittaa paperiarkkia, josta merkkinä Ganander on käyttänyt ruotsin kielistä vastinetta *pappers arck* (MOT 2020 s.v. *pappersark*; SAOB 1901 s.v. *ark subst*²). Toinen merkitys on 'arkku, laatikko; arkki', mitä puoltaa latinankielinen vastine *arca* (Pitkäranta 2001 s.v. *arca*) sekä ruotsinkielinen vastine *arck* (SAOB 1901 s.v. *ark subst*¹).

Muiksi latinankielisiksi vastineiksi Ganander on ilmoittanut muodot *philyra* ja *plaga*. Näistä ensimmäisen merkitys on 'niini', ja toisella on useampia merkityksiä, kuten 'isku', 'haava', 'lakeus', 'alue' ja 'metsästysverkko' (Pitkäranta 2001 s.v. *philyra*, *plaga*). Mikään sanan *plaga* merkityksistä ei viittaa *arkkiin* eikä sanalle löydy vastaavuuksia myöskään saksasta, hepreasta, kreikasta, unkarista tai pohjoissaamesta. Viroksi *plaga* tarkoittaa 'liehte', joten sekään ei todennäköisesti ole Gananderin tarkoittama vastaavuus. (MOT 2020 s.v. *plaga*; Neahtadigisánit 2020 s.v. *plaga*.) Sen sijaan latinankielisen sanan *plagula* merkitys on 'arkki, vedos' (Pitkäranta 2001 s.v. *plagula*). Tämä tukee 'paperiarkki'-merkitystä. Gananderilla on siis mahdollisesti mennyt nämä kaksi termiä sekaisin tai kyseessä on kirjoitus- tai painovirhe.

Nykyään sanalla on niin ikään useampia merkityksiä, joskin teollistumisen vaikutus näkyy paperiarkin määritelmässä: 'tehtaassa määräkokoiseksi leikattu suorakulmainen paperikappale', 'painettu sivuyhdistelmä (taitettuna)' tai 'irrotettavista osista koostuva painoarkki'. Toinen mahdollinen merkitys on Raamatun Vanhassa testamentissa kuvattu Nooan laiva, jota kutsutaan *arkiksi*. (KS 2020 s.v. *arkki*.) Tätä merkitystä myös Ganander on saattanut tarkoittaa. Biologiassa *arkilla* voidaan tarkoittaa samaa kuin *arkeoni* 'tuma-ton, yksisoluihin eliö, (3.) arkki, arkieliö' (KS 2020 s.v. *arkeoni*). Yhdyssanan alkuosana

arkin merkitys on 'johtava, tärkein, perustava; alkuperäinen, vanha'. Sanan merkitys on selkeästi laajentunut ainakin biologian alalle ja yhdyssanan määriteosaksi. Jälkimmäinen näistä edustaa myös merkityksen abstraktistumista.

Sekä 'paperiliuska' että 'arkku' merkityksessään sana on lainattu ruotsin *ark*-sanasta (NES 2013 s.v. *1 arkki, 2 arkki*). Se on yleislaina, joka mukautuu suomen kieleen *k*-geminaatan ja sanan loppuun lisätyn vokaalin avulla.

4. PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkimuksessa tutkin Christfrid Gananderin sanakirjaa *Nytt Finskt Lexicon* keskittyen siinä esiintyviin ruotsalaisiin lainasanoihin. Tutkimuskohteenani olivat substantiivit, jotka etymologia osoittaa ruotsista tai muinaisruotsista suomeen lainautuneiksi. Tavoitteenani oli tutkia Gananderin sanakirjassa esiintyvien ruotsalaisten lainasanojen merkityksiä ja niiden muutoksia. Lisäksi kiinnitin huomiota Gananderin etymologisiin merkin- töihin.

Merkitykset Gananderin aikaisille sanoille määrittelin hänen antamiensa erikielisten vas- tineiden sekä esimerkkilauseiden avulla. Nykypäivän merkityksen sanoille hain Kielitoi- miston sanakirjasta (2020), ja etymologisen taustan selvitin pääasiallisesti Nykysuomen etymologisesta sanakirjasta (Häkkinen 2013). Seuraavassa vastaan alussa esittämiini tut- kimuskysymyksiin ja vertailen tuloksia aiempien tutkimusten kanssa.

- Miten ruotsalaisten lainasanojen merkitys on muuttunut Gananderin sanakirjan ajoista 2020-luvulle tultaessa? Onko sanan merkitys sama kuin aiemmin, muuttu- nut vai onko sana jäänyt kokonaan pois käytöstä?

Sanojen merkitykset ovat pysyneet pääosin samoina, mutta usean sanan nykymerkitys on laajempi kuin Gananderin sanakirjassa. Myös Anttilan (2008) tutkimuksessa sanojen merkitykset olivat säilyneet suurimmaksi osaksi samoina. Sanojen *aadeli*, *aasi*, *aatto*, *alt- tari*, *ankka*, *ankkuri*, *apina* ja *arkki* merkitys on laajentunut. Laajentumisen lisäksi sano- jen *aasi*, *alttari*, *ankka*, *ankkuri*, *apina* ja *arkki* merkitys on abstraktistunut. Metaforistu- neita näistä ovat kaikki muut paitsi *arkki*. Sanan *almu* merkitys on muuttunut tyyliarvol- taan neutraalista ylätyyliseksi eli sen merkitys on melioratiivistunut. Tulos on päinvastai- nen Anttilan (2008) tutkimukseen, sillä hänen sanoistaan useamman tyyliarvon voitiin katsoa laskeneen ja osan jopa pejoratiivistuneen. Pejoratiivistumista esiintyi myös Grön- holmin (1988) tutkimuksessa. Sanan *afteeki* merkitys on supistunut. Otoksessani mukana olevista sanoista *aami* ja *amma* ovat jääneet pois käytöstä yleiskielessä, mutta murteissa ainakin *amma*-sanaa voi vielä kuulla. *aamin* olen tutkimuksessani tulkinnut vanhaksi mit- tayksiköksi, joten sen käytöstä jäänti kielessä on linjassa Anttilan (2008) tulosten kanssa. Mittayksiköiden nimitysten muutos on esimerkki kulttuurisesta muutoksesta, joka on vai- kuttanut kieleen.

- Vastaavatko Gananderin omat merkinnät ruotsalaisten lainasanojen osalta nykypäivän etymologista tietämystä?

Otoksessani ainoa Gananderin etymologisia merkintöjä sisältävä sana on *amma*. Sen osalta merkinnät vastasivat nykytietämystä. Yhden sanan perusteella ei kuitenkaan voi tehdä johtopäätöstä, jonka mukaan Gananderin etymologinen tietämys vastaisi nykypäivän tietämystä, vaan aihe vaatisi edelleen lisätutkimusta kuten tämän tutkimuksen alusakin totean.

- Minkä tyyppisiä lainasanoja Gananderin ruotsalaiset lainasanat ovat?

Analyysini mukaan kaikki otokseni sanat edustavat varsinaisia lainoja. Kaikki sanat ovat nykyasussaan yleislainoja. Tulos on samansuuntainen Anttilan (2008) tutkimuksen kanssa. Hänen tutkimuksessaan 94 % sanoista oli yleislainoja. Yleislainat ovat vaikeasti tunnistettavissa lainasanoiksi, sillä ne ovat sopeutuneet suomen kieleen muun muassa geminaattojen ja loppuvokaalien avulla. Hyvän sopeutumisen takana lienee tarve sanaston laajenemiselle ja lainattujen sanojen jatkuva käyttö. Yleislainat ovat usein vanhoja lainasanoja, mitä tässäkin tapauksessa puoltaa usean sanan alkuperäksi merkitty muinaisruotsi.

Ensimmäiseen ja viimeiseen tutkimuskysymyksistäni onnistuin tutkimuksessani vastaamaan mielestäni kattavasti. Anttilan (2008) tutkimuksen kaltaisia kvantitatiivisia taulukoita tuloksista ei kuitenkaan otoskoko huomioden ole järkevää muodostaa. Alkuperäinen ajatus otoskoosta oli 20 ja 50 välillä. Kandidaatintutkielman rajoissa pysymiseksi otoskokoa oli kuitenkin pienennettävä.

Otokseni painottuu Gananderin sanakirjan alkuun, minkä vuoksi tuloksiani ei voi yleistää koskemaan koko sanakirjan ruotsalaisia lainasanoja. Ganander kokosi sanakirjaansa usean vuoden ajan mahdollisesti kehittyen sanakirjailijana ja kehittäen merkintätapojaan loppua kohden. Voikin siis olla, että alkupään sana-artikkeleissa ei esiinny tämän vuoksi paljoakaan merkintöjä esimerkiksi etymologioista. Jatkotutkimuskohteena voisikin olla vastaavanlainen otos esimerkiksi ensimmäisestä *k*-alkuisesta tai *r*-alkuisesta sanasta al-

kaen. Tällöin sanakirjasta edustuisi myös loppupää ja tuloksia voisi verrata tähän tutkimukseen ymmärtääkseen paremmin Gananderin merkintöjen kehittymistä ja saadakseen mahdollisesti vastauksen toiseen tutkimuskysymykseeni.

Jatkotutkimuksissa koko sanakirjaa aineistona käytettäessä voisi saada myös vastauksen kysymykseen: Millaisia ovat Gananderin sanakirjan ruotsalaiset lainasanat? Tähän kysymykseen oma otokseni ei ole riittävän suuri vastaamaan. Lainasanojen ominaisuuksien tarkastelu voisi valottaa muun muassa kulttuurihistoriaa, sillä usein kulttuurien kohdalla lainautuvat sanat, joille arjessa on käyttöä. Olisi siis mielenkiintoista nähdä, ovatko lainasanat painottuneet johonkin tiettyyn kategoriaan, kuten maanviljelyyn tai merenkulkuun.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

NFL = NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997a: Ganander, Christfrid: *Nytt finskt lexicon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

NUUTINEN, LIISA (toim.) 1997b: Ganander, Christfrid: *Nytt finskt lexicon. Hakemisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Lähteet

ACHTÉ, KALLE 1995: Ganander ja aikansa maaginen lääketiede. – *Mythologia Fennica* s.181–201. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

ANTTILA, KRISTINA 2008: *Anjowista öljyyn. Kokki-kirjan (1849) ruotsalaiset lainasanat ja niissä tapahtuneet muutokset nykykieleen verrattuna*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

GRÖNHOLM, MAIJA 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Turku: Åbo akademis förlag.

HAKULINEN, LAURI 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Vantaa: Tummavuoren Kirjapaino Oy.

HARTMANN, REINHARD RUDOLF KARL – JAMES, GREGORY 2002: *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.

HEIKKILÄ, ELINA 2016: Tohlopeukalo ja porsasten pormestari. Haukkumasanoja 1700-luvulta. – *Kielikello* 3/2016 s. 26–27. Saatavilla: <https://www.kielikello.fi/-/tohlopeukalo-ja-porsasten-pormestari-haukkumasanoja-1700-luvulta> (21.12.2020).

HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

HÄKKINEN, KAISA 1989: Ruotsalaislainat Turun murteessa. – *Virittäjä* 93 s.125–136. Saatavilla: <https://journal.fi/virittaja/article/view/38276> (22.12.2020).

— 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.

— 1995: Kristfrid Ganander etymologina ja leksikografina. – *Mythologia Fennica* s. 161–180. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

- 1997: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- 2013: NES = *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: WSOY.
- JUNTILA, SANTERI 2016: Hiljaa hyvä tulee lainasanatutkimuksessakin. – *Virittäjä* 120 s. 135–142.
- JÄRVENTAUSTA, MARJA 2015: Sanakirjatutkimusta suomeksi. – *Virittäjä* 119 s. 144–149.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Finn lectrura.
- KARJALAINEN, TANJA 2017: *English in Finnish young women's magazines. A study of Demi, Trendi and Cosmopolitan*. Englannin kielen pro gradu -työ. Oulun yliopisto.
- KILPIÖ, MATTI 2011: Old English etymologies in Christfrid Ganander's *Nytt Finskt Lexicon* (1787). – Tanja Säily & Olga Timofeeva (toim.), *Words in Dictionaries and History. Essays in Honour of R.W. McConchie* s. 131–152. Amsterdam: John Benjamins.
- KOTUS 2020: Kielitieto. Vanha kirjasuomi. https://www.kotus.fi/kielitieto/vanha_kirjasuomi (2.12.2020).
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 11.11.2020 [viitattu 22.12.2020].
- KUNNAS, NIINA – VÄSTI, KATJA – MOILANEN, JALI 2019: Sanasto ja nimistö -kurssin .diat. Oulun yliopisto.
- KUIRI, KAIJA 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- LEWIS, CHARLTON – SHORT, CHARLES 1879: *A Latin dictionary. Founded on Andrews' edition of Freund's Latin dictionary*. Oxford: Clarendon.
- LÖNNROT, ELIAS 1958: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Finskt-svenskt lexikon. I, A-M*. 3. painos. Porvoo: WSOY.
- MOT = *MOT Sanakirjat*. <https://www.sanakirja.fi/> (9.10.2020) Kielikone Oy.

- Neahttadigisánit*. 2020. <https://sanit.oahpa.no/sme/fin/> Pohjoissaame–suomi. (6.11.2020).
- NUMMILA, KIRSI-MARJA 2019: Lainasanojen vaikutus suomen kirjakielen johtomorfologiaan. Diakroninen tutkimus johdinten lainautumisesta kirjallisilla vuosisadoilla. – *Virittäjä* 123 s. 165–193.
- NUUTINEN, LIISA 2000: Gananderin sanakirjan uusi tuleminen. – Matti Punttila, Raimo Jussila & Helena Suni (toim.), *Piipliakielestä kirjakieleksi* s. 346–351. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NUUTINEN, OLLI 1989: Käännöslainat. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 110–126. Porvoo: WSOY.
- PALOLA, ELINA 2009: *Arkaismi, konteksti ja kirjuri. Sananloppuisen k:n merkintä Christfrid Gananderin kansanrunokoelmassa*. Acta Universitatis Ouluensis, Series B Humaniora 89. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2015: Folkloristista lingvistiikkaa. Christfrid Gananderin kansanrunokoelman Lypsäjän sanat. – *Elore* 1/22. Saatavilla: <https://doi.org/10.30666/elore.79183> (21.12.2020).
- PENTIKÄINEN, JUHA 1995: Kristfrid Ganander mytologina. – *Mythologia Fennica* s. 133–159. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- PITKÄRANTA, REIJO 2001: *Suomi-latina-suomi-sanakirja*. – Jukka Keränen & Maria Myllykoski (toim.). Juva: WSOY.
- PULKKINEN, PAAVO 1984: Tarpeellista ja turhaa lainatavaraa. – *Kielikello* 2/1984 s. 3–8. <https://www.kielikello.fi/-/tarpeellista-ja-turhaa-lainatavaraa> (30.11.2020).
- ROSSI, PAULA 2012: Lysti, kööki ja rupulaaki. Ruotsalaisperäiset sanat oululaisessa kielenkäytössä. – N. Nissilä & N. Siponkoski (toim.), *VAKKI Publications 1. Kielet liikkeessä, Språk i rörelse, Languages in Motion, Sprachen in Bewegung* s. 286–297. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- SADENIEMI, MATTI – HÄMÄLÄINEN, SIMO – KEINONEN, ARVO – PELTONEN, RITVA – PIIRONEN, TAITO – SIRO, PAAVO – TEPPÖ, HANNES 1963: *Nykysuomen sanakirja 1, A–I*. 5. painos. Porvoo: WSOY.

- SAJAVAARA, PAULA 1989: Vierassanat. – Jouko Vesikansa (*toim.*), *Nykysuomen sanavarat* s. 64–109. Porvoo: WSOY.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok*. 2020. <https://svenska.se/> (9.10.2020)
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlist*. 2020. <https://svenska.se/> (9.10.2020).
- SO = *Svensk ordbok*. 2020. <https://svenska.se/> (9.10.2020).
- SVENSÉN, BO 2004: *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- TOIVONEN, YRJÖ HENRIK 1955: *Suomen kielen etymologinen sanakirja. 1*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- VIDBERG, MARIA 2016: *Ortnamn i kontakt i Helsingfors. Finska inslag i bruket av gatunamn i svenska kontexter*. Nordica Helsingiensia 45. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2014. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
URN:NBN:fi:kotus201435, ISSN: 2323-3370. Verkkojulkaisu HTML. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 20.11.2020.
- VÄHÄKUOPUS, MIKA 2012: *Heavy rules, nu-metal sucks. A study of recent English loanwords in the Finnish youth magazines Mix and Suosikki*. Englannin kielen pro gradu -työ. Oulun yliopisto.